

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.29>

ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Савчин Н.М.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0003-3200-7373
e-mail: n.savchyn@chnu.edu.ua*

Суховерський М.Т.,

*студент 4 курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Савчин Н.М., Суховерський М.Т. Законодавчі новели досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Стаття присвячена аналізу та оцінці законодавчих новацій, внесених у процедуру досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Здійснено комплексний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу, зокрема враховуючи внесені зміни та доповнення. Дослідження визначає та розглядає конкретні аспекти, що стосуються діяльності органів досудового розслідування та прокуратури у період здійснення досудового розслідування, виявляючи негативні прояви та зловживання, що могли б вплинути на справедливість судового розгляду.

У статті розглянуті основні зміни, спрямовані на підвищення ефективності досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ, а також на забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального процесу. Особлива увага приділяється нововведенням, спрямованим на прискорення розгляду справ, забезпечення прозорості та справедливості правосуддя.

У контексті проведеного дослідження визначено перспективи впровадження зазначених законодавчих новел у практику розслідування та розгляду кримінальних справ. Автори надають аргументовані рекомендації щодо подальших можливих напрямків вдосконалення законодавства в цій сфері з метою забезпечення ефективності та справедливості кримінального правосуддя.

Стаття ставить за мету визначення оптимальних стратегій та практичних заходів для підтримки інтеграції позитивних змін у систему правосуддя, зокрема шляхом стимулювання етичної поведінки органів досудового розслідування та прокуратури.

Висновки статті не лише допомагають визначити недоліки в законодавстві, але й пропонують конструктивні рекомендації для подальшого подолання труднощів у сфері справедливості, сприяючи розвитку законодавства для ефективного захисту прав громадян у сучасних умовах.

Ця стаття слугує важливим внеском у розуміння та дискусію щодо впливу нововведень на кримінальний процес, а також може бути корисною для практикуючих юристів, науковців та законодавців, які зацікавлені в сфері кримінального права та процесу.

Ключові слова: ефективність кримінального правосуддя, кримінальні правопорушення, органи прокуратури, повноваження, правосуддя, прозорість судового процесу, чинне кримінальне процесуальне законодавство.

Savchyn N.M., Sukhovskiy M.T. Legislative Innovations in Pre-trial Investigation and Judicial Examination of Criminal Cases.

The article is dedicated to the analysis and assessment of legislative innovations introduced into the procedures of pre-trial investigation and judicial examination of criminal cases. A comprehensive analysis of the regulatory framework governing this area is conducted, taking into account recent changes and amendments.

The article discusses key changes aimed at enhancing the efficiency of pre-trial investigation and judicial examination of criminal cases, as well as safeguarding the rights and legitimate interests of participants in the criminal process. Special attention is given to innovations designed to expedite case proceedings, ensuring, transparency and justice in the administration of justice.

Within the scope of the conducted research, prospects for implementing the aforementioned legislative novelties into the practice of investigation and adjudication of criminal cases are identified. The authors provide well-founded recommendations for further potential directions in refining legislation in this area to enhance the efficiency and fairness of criminal justice.

The article aims to determine optimal strategies and practical measures to support the integration of positive changes into the judicial system, particularly by incentivizing ethical conduct among pre-trial investigation bodies and the prosecution.

The conclusions of the article not only help identify shortcomings in legislation but also offer constructive recommendations for overcoming challenges in the field of justice, contributing to the development of legislation for the effective protection of citizens' rights in contemporary conditions.

This article serves as a significant contribution to understanding and discussing the impact of innovations on the criminal process, and it may be valuable for practicing lawyers, researchers, and legislators interested in the field of criminal law and procedure.

Key words: efficiency of criminal justice, criminal offenses, prosecution bodies, powers, justice, transparency of the judicial process, current criminal procedural legislation.

Постановка проблеми. Із запровадженням в Україні від 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року згідно із Указу президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 [1] воєнного стану у зв'язку із військовою агресією російської федерації, перед різними державними органами виникла велика кількість дилем та труднощів, які потрібно було врегулювати якнайшвидше. Зокрема, перед органами досудового розслідування, судами постала низка проблем, які стосуються як організаційних питань, так і питань щодо застосування законодавства з урахуванням внесених до нього змін. Сьогодні одним з основних завдань є забезпечення єдиного підходу для розв'язання тих питань, які виникають під час здійснення кримінального провадження. Адже в умовах воєнних дій дотримання закону стає важчим та водночас надзвичайно важливим. Ось чому на слідчих, прокурорах, суддях лежить величезна відповідальність, тому що рішення, які останні ухвалюють важливі не тільки сьогодні, а й для майбутнього України.

Варто відзначити, що правосуддя у кримінальних провадженнях має свою специфіку. Окрім судового розгляду кримінальних проваджень, суди також здійснюють контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час досудового розслідування.

Стан опрацювання цієї проблематики. Під час дослідження даної теми проаналізовано праці таких науковців як М. Вербенський, В. Криволапчук, М. Лисенков, А. Пономаренко та ін. Більша увага приділена чинним законодавчим актам та рішенням Європейського суду з прав людини.

Метою статті є дослідження змін у законодавстві на предмет зловживань зі сторони органів досудового розслідування, органів прокуратури, а також виділення позитивних аспектів під час досягнення справедливості в цей нелегкий час.

Виклад основного матеріалу. Зачіпаючи зміни до нормативно-правових актів, звертаємо увагу на низку доповнень до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України). Наприклад, до розділу IX-1 КПК України:

– Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» № 2111- IX від 03.03.2022 р. були внесені істотні зміни до ст. 615 КПК України. Відповідно до цих змін законодавець надав окремі повноваження слідчого судді керівнику органу прокуратури, розширив окремі повноваження прокурорів, розширив перелік злочинів, за які може бути застосовано тримання під вартою до 30 днів, унормував початок та строки досудового розслідування в умовах надзвичайних правових режимів та ін.;

– Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» № 2137-IX від 15.03.2022 р. ст. 615 КПК України доповнено частинами 7 та 8 щодо строків повідомлення про підозру затриманій особі та строків досудового розслідування.

Надання додаткових повноважень прокурорам та слідчим

Щодо надання додаткових повноважень прокурорам та слідчим, не можна забувати, що в умовах воєнного часу, у зв'язку з активними бойовими діями, розгляд кримінальних справ та здійснення правосуддя в окремих судах передано до інших судів, частину функцій слідчих суддів передано стороні обвинувачення. Разом з цим, судовий розгляд справ, які перебувають у провадженні слідчих суддів та суддів, є ускладненим, у зв'язку з неможливістю прибуття учасників судового розгляду та суду. Окрім того, комунікація з судами обмежена, інформація щодо стану розгляду судових справ наразі не публікується.

На нашу думку, законодавець саме з метою оперативного реагування на ситуацію в Україні, яка пов'язана з повномасштабною агресією з боку російської федерації, вирішив внести зміни до статті 615 чинного КПК України. У цій статті кримінальне процесуальне законодавство містить важливий дозвільний механізм. А саме: якщо на тимчасово окупованій території у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею своїх повноважень, відповідний прокурор наділяється виключними правами щодо:

- розгляду та вирішення клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів;
- розгляд та вирішення клопотань про надання дозволу на проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи;
- розгляд та вирішення клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- розгляд та вирішення клопотань, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 КПК України [2]. Прокурор здійснює ці повноваження виключно з моменту введення на відповідній місцевості правового режиму воєнного стану і до моменту його припинення. Правом виконувати повноваження, передбачені цією статтею наділений прокурор, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному кримінальному провадженні. Зі змісту відповідної статті вбачається, що прийняте прокурором рішення не підлягає подальшому затвердженню слідчим суддею. Проте законодавець передбачаючи ризики зловживання прокурором своїми повноваженнями, також встановив, що скарги на будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, визначених статтею 116 КПК України, можуть бути подані до суду. Їх розгляд здійснює слідчий суддя того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством. Наділення прокурорів ширшими повноваження є необхідним у вищезгаданих ситуаціях, а наявність можливості для оскарження таких дій унеможливує зловживання зі сторони прокурора.

Порядок продовження строку тримання під вартою

Щодо зміни порядку продовження строку тримання під вартою під час воєнного стану, відповідно до ч. 2 ст. 615 КПК України строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови прокурора про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених статтею 615 КПК України, може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування.

У випадку неможливості проведення підготовчого судового засідання обраний під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці. Ці особливості виникають згідно із ч. 5 ст. 615 КПК України.

Логічно завершити думку можна застосувавши ч. 6 ст. 615 КПК України. Якщо закінчується строк дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому КПК порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці.

Думка Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо цього питання є дещо інакшою. Адже відповідно до практики ЄСПЛ тримання під вартою особи без відповідного судового рішення, особливо протягом періоду після закінчення слідства та до початку судового розгляду, а також

на підставі судових рішень, винесених на стадії судового розгляду, які не містять визначених строків подальшого тримання під вартою, суперечить вимогам статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція) (пункт 98 рішення від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України») [3]. Більше того, стаття 5 Конвенції гарантує запобігання свавільного чи невинуватого позбавлення свободи (пункт 30 рішення ЄСПЛ від 3 жовтня 2006 року у справі «МакКей проти Сполученого Королівства») [4].

Тобто в рішеннях ЄСПЛ чітко зазначено, що обґрунтування будь-якого періоду тримання під вартою, незалежно від того, яким він є, повинно бути переконливо наведено державою, а квазі-автоматичне продовження такого періоду суперечить гарантіям, встановленим у п. 3 ст. 5 Конвенції (пункт 66 рішення від 9 січня 2003 року у справі «Шишков проти Болгарії», пункт 40 рішення від 10 червня 2008 року у справі «Тасе проти Румунії») [5, 6].

Особливості збирання та використання доказів

Зрозумілим є той факт, що сьогодні працівники органів досудового розслідування та прокуратури стикаються з певними особливостями під час збирання доказів. До найбільш поширених, на нашу думку, можна віднести відсутність можливості проведення огляду місця події на тимчасово окупованих або захоплених рф територіях, а також проведення допиту свідків та потерпілих. Крім того, повному та ефективному розслідуванню воєнних злочинів перешкоджає відсутність юридично закріплених механізмів використання сучасних інформаційних технологій для збору та фіксації доказів у чинному законодавстві.

Під час дослідження проблем проведення, наприклад, досудового розслідування в умовах воєнного стану, цілком виправданою можна вважати думку М. Лисенкова про те, що кримінальні провадження необхідно поділити за територіальним критерієм на ті, що стосуються кримінальних правопорушень, вчинених на підконтрольній Україні території, та тих, які вчинені на тимчасово окупованій території [7, с. 121]. Така необхідність викликана тим, що процес отримання (збирання) доказів у кримінальних провадженнях на території, яка не підконтрольна державній владі України, або на якій ведуться бойові дії має певні особливості саме через неможливість доступу слідчого, прокурора до місця вчинення кримінального правопорушення для проведення відповідних слідчих (розшукових) та процесуальних дій.

Однією з таких особливостей є відсутність реальної можливості проведення першочергової слідчої (розшукової) дії – огляду місця події на тимчасово окупованій території. У таких випадках джерелами доказів можуть бути: допит свідків, підозрюваних, потерпілих, які прибувають з тимчасово окупованої території; відомості, отримані з мережі Інтернет із засобів масової інформації; відомості, отримані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі за результатами зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та з електронних інформаційних систем; висновки судово-медичних експертиз та інших судових експертиз. Варто звернути увагу на те, що не всі одразу всерйоз сприйняли ідею щодо отримання доказів із відкритих джерел. Правознавець Мамедов Гюндуз доцільно звернув увагу на тому, чи будуть цифрові докази допущені як докази у судових провадженнях в Україні. Адже у країнах Європи, Америці та, зокрема, у Міжнародному кримінальному суді вже існує практика залучення цифрових доказів до справ. Ці норми регулюються місцевим законодавством та здебільшого опираються на Протокол Берклі й принципи SWGDE по роботі з цифровими доказами. Водночас, питання цифрових доказів та їхньої допустимості залишається відкритим у контексті українського законодавства, тому процедура їхнього збору, верифікації, зберігання та застосування має бути чітко прописана у національних законодавчих актах [8, с. 119].

Ще однією слідчою (розшуковою) дією, за допомогою якої можна отримати доказову інформацію є допит. Проте виникає проблема, пов'язана з обмеженим доступом в умовах воєнного стану до свідків і потерпілих для отримання від цих осіб показань. Адже щодня сотні людей вимушені покинути територію України або змінити місце проживання переїжджаючи з більш небезпечних міст України до відносно безпечніших. Тож знайти особу за місцем реєстрації у місті, яке піддається авіаційним бомбардуванням майже неможливо. Залишається мала імовірність, що особа надалі залишилася проживати у такому місці. Через що законодавець передбачив віддалений допит свідків, потерпілих у режимі відеоконференції, а також шляхом надання доручення органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, НАБУ або ДБР, розташованому ближче до свідка, який безпосередньо допитує свідка і складає про це протокол (з можливою відео-фіксацією). Для допиту у режимі відеоконференції згідно із ч. 6 ст. 232 КПК

України також передбачена процедура надання постановою слідчого або прокурора доручення щодо вручення пам'ятки про права і обов'язки, та встановлення особи свідка.

Розширення застосування дистанційного правосуддя

На нашу думку, доповнення щодо розширення застосування дистанційного правосуддя є цілком логічними зі сторони законодавця. Адже враховуючи залежність здійснення правосуддя від обставин, таких як повітряні тривоги, вимкнення електроенергії, окупація певної частини території України проводити судові засідання стає дедалі важче. Мова іде також і про подання доказів та іншої документації до суду. Задля сприяння такому переходу, Законом України № 2147 від 25.05.2021 р. до статті 4 Закону України «Про судовий збір» включено частину третю, відповідно до якої при поданні до суду процесуальних документів, передбачених частиною другою цієї статті, в електронній формі – застосовується коефіцієнт 0,8 для пониження відповідного розміру ставки судового збору (підпункт «б» підпункту 1 пункту 17 § 1 розділу 4) [9]. Також Законом України № 2147 був визначений порядок набрання чинності вказаним положенням, що пов'язується із днем початку функціонування підсистеми (модуля) ЄСІТС, яка забезпечує функціонування процедури реєстрації, автентифікації та доступу осіб до функціонуючих підсистем (модулів) ЄСІТС (електронний кабінет).

Вважаємо за доцільне згадати про постанову ВП ВС від 16 листопада 2022 року у справі № 916/228/22 [10]. У ній роз'яснюється про судовий збір за подання процесуальних документів в електронній формі, який тільки підтверджує і наголошує на важливості дотримання нормативно-правових актів учасниками процесу. Суд зазначив наступне: «з огляду на наведене у позивача були обґрунтовані підстави вважати, що у разі подання ним позовної заяви в електронній формі до встановленої законом ставки судового збору має бути застосований понижуючий коефіцієнт у розмірі 0,8, визначений частиною третьою статті 4 Закону України «Про судовий збір»».

Висновки. Таким чином, підтверджуючи актуальність дослідження, хотіли б звернутись до Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі протягом березня 2022 року – січня 2023 року. Відповідно до даних з Офісу генерального прокурора збільшилась кількість кримінальних проваджень щодо злочинів проти основ національної безпеки України, військових кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також у відповідних розділах КК та КПК України з'явилися нові статті, а до деяких чинних внесені зміни.

Ось чому ми хотіли наголосити на гнучкості чинного КПК України. Ми спробували детально проаналізувати найбільш вагомні на наш погляд зміни. У кінці-кінців дійшли висновку, що частина з них наділяє органи досудового розслідування та прокуратури новими повноваженнями у випадках відсутності слідчого судді. Проте законодавець разом з цим і згадує про відповідальність за зловживання наданими повноваженнями. Також змінено процес початку досудового розслідування. Тобто, якщо дізнавач, слідчий, прокурор не мають технічної можливості доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, то посадовою особою виноситься постанова про початок досудового розслідування, яка має містити у собі ту саму інформацію, що вноситься до реєстру. Також змін зазнала процедура обчислення та продовження строків досудового розслідування, яка суперечить рішенням ЄСПЛ. Способи отримання доказів також покращуються та вдосконалюються, враховуючи особливості, які наразі існують у зв'язку із захопленням частини нашої держави. Також покращується співпраця та зближення з Європейським союзом, враховуючи зобов'язання нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України № 2102-IX від 24.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text> (дата звернення: 10.09.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: кодекс від 13.04.2012 р., редакція від 06.11.2023 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1089> (дата звернення: 07.11.2023).
3. Рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України» (заява № 40107/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662#Text (дата звернення: 18.10.2023).

4. Рішення ЄСПЛ від 3 жовтня 2006 року у справі «МакКей проти Сполученого Королівства». URL: https://ips.ligazakon.net/document/so2812?ed=2006_10_03 (дата звернення: 11.10.2023).
5. Рішення ЄСПЛ від 9 січня 2003 року у справі «Шишков проти Болгарії» (заява № 38822/97). URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1550262994.pdf> (дата звернення: 15.10.2023).
6. Рішення ЄСПЛ від 10 червня 2008 року у справі «Тасе проти Румунії». URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf (дата звернення: 13.10.2023).
7. Лисенков М. Збирання доказів в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. Вип. 4: 16. С. 120–127.
8. Пономаренко А.В. Особливості збирання доказів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану: зб. тез міжнар. наук.-практ. інтерн. конфер.* / упорядники Вербенський М.Б., Криволапчук В.О. та інші. Київ, 2022 р. С. 118–121.
9. Про судовий збір: Закон України № 3674-VI від 08.07.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/ed20221125#Text> (дата звернення: 21.10.2023).
10. Постанова ВП ВС від 16 листопада 2022 року у справі № 916/228/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108086905> (дата звернення: 03.10.2023).